ÎNCERCĂRI DE ANALIZĂ MOTIVAȚIONALĂ A UNOR TERMENI PASTORALI DIN AROMÂNĂ

IOANA IANCU

1. CONSIDERAȚII ASUPRA METODEI ANALIZEI MOTIVAȚIONALE

În *Curs de lingvistică generală*, Ferdinand de Saussure lansează conceptul de *semn lingvistic* şi principiul de *arbitrar al semnului lingvistic*. El observa atunci că între cele două fețe ale semnului lingvistic, *semnificantul* şi *semnificatul*, nu există nicio legătură naturală. Totuşi, el admitea, că în cazul onomatopeelor şi al cuvintelor onomatopeice, „alegerea semnificantului nu este întotdeauna arbitrară". La fel stau lucrurile şi cu exclamațiile. Asemenea semne lingvistice însă, sunt „de importanță secundară", deci neprimejdioase pentru teza enunțată (Saussure 1998: 87–88).

După cum observă Jean Philippe Dalbera (2006: 18), prin arbitrar, Saussure înțelege nemotivarea, „adică arbitrar prin comparație cu semnificatul cu care nu are nicio legătură naturală în realitate. Dar şi el admite că această distincție arbitrar / motivat nu este bipolară, dar că există grade de motivare: semnul poate să fie relativ motivat. Astfel *vingt* este nemotivat, dar *dix-neuf* nu se află în acelaşi grad pentru că el evocă termenii din care se compune şi altele care i se asociază".

Aşadar, din constatarea lui Dalbera, se înțelege că Saussure nu neagă la modul absolut motivarea.

În continuarea studiului său, Dalbera aduce în discuție concepții lingvistice referitoare la motivarea semnului lingvistic. Referindu-se la P. Guiraud, Dalbera evidențiază ideea că, atunci când este creat un nou semn lingvistic, acesta „nu are nimic arbitrar". A se vedea în acest sens creațiile de cuvinte din perioada actuală, din limba franceză, precum *informatician*, *souris* 'mouse'.

„Contradicția arbitrar-motivat nu este de fapt după Guiraud decât una aparentă. Ea se rezolvă, dacă vrem să admitem, prin revărsarea unui al treilea termen: convenția. În perspectiva lui Guiraud, semnul nu poate fi la început decât motivat; dar folosirea acestui semn se operează nu sub controlul permanent al acestei motivații, ci în mod unic prin faptul convenției care se instaurează în sânul comunității. Pornind de la momentul în care folosirea este convențională, rolul motivației trece în plan secund" (Dalbera: 19–20).

FD, XXXVIII, Bucureşti, 2019, p. 33–45

BDD-A30951
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:56:04 UTC)

Prin uzitarea frecventă a unui termen creat prin motivare, vorbitorii pierd din vedere de ce este motivat. În concluzie, „trăsătura motivat şi trăsătura arbitrar a semnului nu sunt nimic altceva în definitiv decât descripţii a două stări succesive ale dezvoltării acestuia" (ibidem: 20). Iar creaţia lexicală, cum spune mai departe Dalbera, „este un fenomen care intervine în orice moment şi nu este deloc trimis la originea timpului limbilor" (ibidem: 23).

Metoda analizei motivaţionale este adoptată relativ recent şi de lingviştii români.

După cum aflăm din lucrarea *Sinteze de dialectologie română*, a autorilor Nicolae Saramandu şi Manuela Nevaci, metoda analizelor motivaţionale în lingvistică s-a impus în urma apariţiei hărţilor lingvistice motivaţionale, în *Atlasul limbilor Europei*. În opinia lor, asemenea hărţi „ajută la lămurirea sau corectarea unor etimologii din limbi particulare şi oferă un model de interpretare pentru hărţile din atlasele naţionale şi chiar regionale". Astfel, hărţile de motivaţie scot în evidenţă dinamica limbii, prea puţin cunoscută până acum din perspectiva motivării semnului lingvistic. Trebuie să precizăm că este vorba de termeni pe care vorbitorii simt nevoia să-i „remotiveze" după o perioadă de timp în care referentul s-a opacizat (Saramandu/Nevaci 2013: 84). Cei doi autori au aplicat această metodă în lucrarea citată, în analiza unor termeni din limba română prin comparaţie cu termenii corespunzători din limbile romanice. Dintre cuvintele analizate ne-au atras atenţia în mod special *trifoi*, *lipitoare*, *iepure de câmp*.

În acest context, profesorul Cristian Moroianu, de la Universitatea din Bucureşti, în lucrarea *Motivarea formală a relaţiilor semantice. Sinonimii analizabile*, propune specialiştilor în domeniu o serie de studii privitoare la motivarea cuvintelor create prin derivare, la sinonimia lexicală analizabilă, la structura derivativă şi, nu în ultimul rând, la relaţiile semantice. Autorul demonstrează că „relaţia de sinonimie lexicală analizabilă poate fi considerată prin structură derivativă/afixală şi savantă/ afixoidală a componentelor sale, un aspect al motivării semnului lingvistic" (Moroianu 2016: 17). Noua viziune asupra relaţiilor semantice cunoscute conferă studiului său o modernitate binevenită.

2. INTERPRETĂRI MOTIVAŢIONALE ALE UNOR TERMENI PASTORALI DIN AROMÂNĂ

Pornim în analiza noastră de la *Atlasul lingvistic al dialectului aromân* (autor: Nicolae Saramandu, editor: Manuela Nevaci), de unde am preluat lexemele respective. Primul volum s-a publicat la Editura Academiei Române, Bucureşti, 2014, fiind cea mai amplă cercetare de geografie lingvistică pentru dialectul aromân. Este rodul unor îndelungate cercetări de teren efectuate de Nicolae Saramandu în Grecia, Albania, R. Macedonia, Bulgaria, cuprinzând într-o imagine de ansamblu întregul areal aromânesc. Sunt cuprinse în lucrare toate graiurile aromâneşti, care pot fi identificate şi descrise, pentru prima oară în mod amănunţit,

BDD-A30951
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:56:04 UTC)

pe baza prezentului atlas. Rețeaua de localități are 61 puncte de anchetă în Bulgaria, R. Macedonia, Grecia, Albania (32 în Grecia, 12 în Albania, 9 în R. Macedonia, 8 în Bulgaria) şi 276 de hărți lingvistice.

Un bogat material dialectal, inedit, oferă şi volumele al II-lea şi al III-lea ale *Atlasului lingvistic al dialectului aromân* (Editura Academiei Române – în manuscris), realizat de Nicolae Saramandu, în colaborare cu Manuela Nevaci.

În cele ce urmează, vom încerca o astfel de analiză pentru corespondenții, din dialectul aromân, ai termenilor *căpuşă*, *caş*, *câine ciobănesc*, *strungă* şi *burduf*.

HARTA 636. CĂPUŞĂ, pl. ʻtiqueʼ [910]

Comentăm forma de singular de la chestiunea 910 [Cum se cheamă gângania care trăieşte mai ales pe oi, se înfige în piele şi suge sânge până se umflă?].

S-au obținut următoarele răspunsuri: *cârlej*; *țimurâ*; *căță̆mor*.

***cârléję**; -léj* [m.] 15; *cărléjʲ; cărléjur* [m.] 16

Termenul este atestat în DDA cu forma *cârléjŭ*, având ca etimon bg. *kŭrlédzŭ*. Pentru acest termen sunt date drept sinonime lexemele *căčimór*, *-mórĭ* cu sensul de ‘căpuşă mare’ şi *căpúşe*, pl. *căpúşe*, cu varianta *căpúşŭ*. Forma *cârléjŭ* este ocurentă în graiurile aromâneşti din Gopeş şi Moloviște. În albaneză există termenul *kërlésh**j**/e* cu sensul ‘încăierare’, ‘încăibărare’, care ar sugera încleştarea căpuşei în părul animalelor (DAR/FSR s.v.). În bulgara contemporană, există termenul *кърлеж* cu sensul de ‘căpuşă’ (DBR/БРР s.v.). Luând în considerare semantica acestor lexeme, am putea crede că avem de a face cu un termen motivat.

***țimúrâ**; -múri* 41

Termenul este prezent în graiul pindean din Giurgea şi nu se află înregistrat în DDA.

***căță̆mórŭ**; -mór* 49;

Termenul este prezent în graiul pindean din Cuțufleani. Un termen asemănător, *căčimór*, este atestat în DDA cu sensul de ‘căpuşă mare’. Acest lexem mai poate avea şi sensul de ‘ghemotoc de păr încârligat’, neatestat în DDA, dar transmis nouă, în cadrul unei anchete dialectale, din ianuarie 2019, de către subiectul Cavachi Viorica. Existența unui asemenea sens ne permite să lansăm ipoteza că termenul respectiv este motivat.

Alte variante de sensuri ale termenului *căcimor* se regăsesc la Nicolae Saramandu, în colaborare cu Manuela Nevaci, *Atlasul lingvistic al dialectului aromân*, vol. II, cap. „Note”, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2019 (sub tipar):

2: cățîmu̯órlʲ; -mu̯órḭ ʻalt soi de căpuşă care se înfige în pielea oiiʼ.

7, 19: câcîmorlʲ; -mórḭ ʻcăpuşă mai mică, se înfige în pielea mieilorʼ.

8: câcîmórlʲ; -mórḭ ʻcăpuşă care se înfige în coada oiiʼ.

17: [slavii macedoneni spun:] cărléj.

BDD-A30951
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:56:04 UTC)

În dacoromână, cuvântul *căpuşă* este definit astfel: **CĂPÚŞĂ**, *căpuşe*, s. f. I. (La pl.) Gen de artropode parazite din clasa arahnidelor, care se înfig în pielea animalelor şi a omului şi se hrănesc sugându-le sângele (Ixodes); (şi la sg.) animal care face parte din acest gen. ◊ Expr. *Ce-i în guşă, şi-n căpuşă*, se zice în legătură cu un om sincer; care spune tot ce gândeşte. II. 1. (Bot.) Ricin. 2. Mugur de viţă, din care se dezvoltă coardele şi rodul; ochi1. – Cf. alb. *këpushë* (DEX s.v.). În DELR termenul este atestat astfel: CĂPUŞĂ [ar. *căpuşe* „artropod parazit; căpşună", mr. *căpuşă* „artropod parazit; mărgele, mătănii"] s.f. „artropod parazit care se înfige în pielea animalelor şi a omului, sugând sângele; mugur de viţă; ricin – tique; bourgeon de vigne; ricin; (ar.) tique; fraise" 1649 (antrop.). Et. nes., probabil «– *-cap* + *-uşă* S. Puşcariu, DR 2, 1921–1922, 594 (posibil), DA (posibil), REW 1668, SDLR, C. Poghirc, TILR II, 338 (posibil), cf. sp. *capullo* „căpuşă" (< *capillo* „pălărie" + *cogulla* „glugă") CDER 1396 (caz în care alb. *këpushë* ar fi împrumutat din română), sau el. de substrat (înrudit cu alb. *këpushë*), care ar putea proveni din i.-e. **kap-* „vierme, omidă" (cf. sanscr. *kapana* „vierme, omidă", gr. *κ῎μπη* „omidă", let. *kâpe* „un fel de omidă", *kâpars*, *kâpurs* „crisalidă, larvă, omidă") Russu, Etnogenezei, 289, Brâncuş, VA, 56–58 (posibil), i.-e. **kap-* „cap" (cf. lat. *caput*) sau i.-e. **kap-* „a prinde" (cf. lat. *capere*) Brâncuş, VA, 56-58 (improbabil ca urmare a dificultăţii de a explica derivarea lui *këpushë* pe teren albanez, întrucât *-ushë* nu se ataşează la rădăcini verbale, v. Xhuvani, Qabej, Prapashtesat, 105, 167) // Alb. *këpushë* Densusianu, HLR I, 352; lat. **cap(a)* < *capere* „a apuca, a prinde", cf. sp. *caparra* (cu *-p-* păstrat în aragoneză), gascon *gabar* „căpuşă" (pentru asocierea semantică între „a apuca, a prinde" şi „căpuşă", cf. *grapă* „unealtă agricolă făcută din spini" care are şi sensul regional „căpuşă") Giuglea, CR, 215–221 (apud DELR s.v.).

Emanuela Dima descrie sensul propriu, 'arahnid parazitar cu abdomen mare' (DA s.v.) şi cel figurat, 'mugurul viţei de vie' (DA s.v.), al termenului *căpuşă* (Dima 2013: 96–97). Autoarea atrage atenţia că termenul ar putea fi format prin derivare cu sufixul *-uşă*, de la un radical moştenit *cap* (< lat. *caput*), **cap-* (< lat. *capio*) sau de la radicalul **kap* 'vierme, larvă-insectă'. În sprijinul acestor afirmaţii, îi menţionează pe lingviştii Sextil Puşcariu (Puşcariu, DR IV: 1369) şi Ioan Iosif Russu (Russu 1970: 147). Subliniem părerea lui Grigore Brâncuş (Brâncuş 1983: 570) potrivit căruia că termenul *căpuşă* din română este foarte probabil „un vechi derivat cu sufixul *-uşă*, de origine traco-iliră", dar că radicalul *cap* „este greu de precizat".

HARTA 637. CAŞ 'fromage frais' [911]

Discutăm forma de singular de la chestiunea 911 [Ce se face din laptele de oaie, după ce ai pus cheag în el şi l-ai stors?]

Răspunsul care ne interesează şi pe care îl vom analiza este *caşu dúlţi*.

caşu dúlţi 28, *caşu dúlţi* 52

BDD-A30951
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:56:04 UTC)

Forma *caşʼu dúlți* este ocurentă în graiul pindean din Veria şi în graiul fărşerot din Horopani. Între formele din cele două puncte, în care se vorbesc graiuri diferite ale dialectului aromân, nu există diferențe la niciun nivel al limbii.

Termenul *caşʼu* < lat. *caseus* este atestat în DDA cu sensul de 'ca□□ (DDA s.v.).

În DA, termenul *caş* este definit astfel: 'substanță alimentară cu gust acrişor, preparată din lapte de oaie (de vacă sau de capră) închegat, apoi mestecat bine, scurs de zer în strecurătoare (sau crintă), lăsat să se svinte, să lase zerul şi să dospească pe hârzob, şi uscat pe poliță sau pe leasă. Din caş se face brânza. ǀ Specii: *caş dulce* sau proaspăt sau în zer (scăpat numai de zerul cel mult): nesărat, caş sărat, caş murat, caş cu înăcreală '. Mai este menționat faptul că dacoromânii foloseau, în vechile timpuri, termenul *caş* pentru toate tipurile de brânză, aşa cum procedează şi în prezent aromânii, meglenoromânii şi istroromânii. În dacoromână, sensul s-a specializat mai târziu, astfel că termenul *brânză* era utilizat pentru a desemna brânza sărată, iar termenul *caş* pentru a desemna brânza dulce sau specialitățile străine. (DA s.v.).

Termenul este atestat şi în (DELR s.v.).: CAŞ [ar. *caşʼu*, mr. *caş*, ir. *cåş*] s.n., s.m. „brânză dulce, proaspătă – fromage frais" 1523. Lat. *cāseus*, *cāseum* „brânză", cf. dalm., it,, sd., sp., ptg. REW 1738 (în trecut era termenul generic pentru brânză, păstrat ca atare în ar., mr., ir.).

Ținând seama de sensul din aromână, 'brânză sărată', dar şi de cel din dacoromână, 'brânză dulce', al lexemului *caş*, putem concluziona că termenul din aromână este motivat. Pentru a diferenția mai bine cele două tipuri de brânză, cel sărat şi cel dulce, aromânii au folosit epitetul *dulți*. Aşadar, aromânii utilizează termenul *caşʼu* pentru a desemna 'brânza sărată', şi *caşʼu dúlți* pentru a desemna 'brânza dulce'.

Pentru a exemplifica mai bine noțiunile de mai sus, reproducem un fragment de text, aparținând graiului fărşerot al dialectului aromân, transcris dialectal şi transpus în dacoromână. Materialul a fost obținut, într-o anchetă dialectală desfăşurată în ianuarie 2019, în Constanța, de la subiectul Cavachi Viorica (70 ani):

[ḑă nihi̯ám cum s-adără cáşlu dúlți?]
tóra nu mai fățém caş că âl dăm láptili / da ma nínti dúpă ți mulḑe̯ám u̯ói̯li // lu-alâsám nihi̯ám di s-lâγârse̯á / âl trâțe̯ám pit stâcâto̯ári di dáuă-trei̯ orʼi̯ / sticăto̯árʼe̯a s-híbă ma gro̯ásă ca s-ul ale̯ágă ghíni di práfu di u̯oi̯ di țivá / ş-dapói̯a âl bâgám nihi̯ám di lâ-ŋgâlḑám ca s-híbă monocáld / îi̯ bâgám ca úmă língură di cʼʼacʼu la ḑáți kíli di lápti / şi̯lo̯alâsám ca nă sáti dáu̯ă anvâlít // âl dizvâle̯ám ş-vidʼe̯ám căn lu̯-astâlʼă ḑăru // âl lu̯am şi tu tijge̯áuă ântindʼe̯ám gíni sticăto̯área / ş-bâgám ş-nă scándură s-íntră // âl bâgam cáşu̯ació cum s-tâlʼă el // lu̯-alâsám di si scurḑe̯á nihi̯ám ma gíni // ş-dapói̯a âl disfățʼe̯ám ş-cândʼu vrʼe̯am sâ-l mâcăm caş dúlți âl mâcám caş dúlți //

BDD-A30951
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:56:04 UTC)

[spune-ne despre cum se face brânza dulce?]
[acum nu mai facem brânză că dăm laptele / mai înainte după ce mulgeam oile // îl lăsam să se liniştească / îl strecuram de două-trei ori / strecurătoarea să fie mai groasă ca să îndepărtăm bine praful de la oi sau altceva / după aceea îl puneam puţin la încălzit / îi puneam o lingură de cheag la zece kile de lapte / şi îl lăsam o oră-două acoperit // îl dezveleam şi vedeam dacă s-a tăiat zerul // îl luam şi întindeam bine strecurătoarea pe tejghea / îi puneam şi o scândură // puneam brânza acolo după ce o tăiam // o lăsam de se scurgea puţin mai bine // îl desfăceam când voiam să mâncăm brânză dulce//]

HARTA 641. CÂINE (ciobănesc), pl. 'chien (de berger)' [915]

Analizăm forma de singular de la chestiunea 915 [Cum îi spui la acela de pe lângă stână care latră şi care păzeşte oile de lupi...?].

S-a răspuns cu mai mulţi termeni, dar ne îndreptăm analiza asupra următorilor doi: *cắne dit cupíe* şi *cắnę di picurár ʸ*.

cắne dit cupíe 16; *cắni di cupíi̯ë*, *cäń* ~ ~ 54

Forma *cắne dit cupíe* este ocurentă în graiul moloviştean, iar forma *cắni di cupíi̯ë*, *cäń* ~~, în graiul fărşerot din Cristalopiyi. În structura *cắne dit cupíe*, grupul nominal *dit cupíe* este motivat pentru că desemnează un anumit tip de câine, pe cel care păzeşte turma.

cắni di picurár ʸ, *câń* ~ ~ 17; *cắnį dį picurárʲ* 20; *[σ] cắnę di picurárʲ*, *câń* ~ ~ 33

Forma *cắni di picurár ʸ*, *câń* ~ ~ este ocurentă în graiul grămostean din Târnova, forma *cắnį dį picurárʲ* în graiul fărşerot din Gramaticova de Sus, iar formele *cắnę di picurárʲ*, *câń* ~ ~ în graiul pindean din Palioseli. În acest caz, grupul nominal *di picurár ʸ* este motivat, deoarece el denumeşte specializarea câinelui în desfăşurarea păstoritului.

Pentru o mai bună exemplificare, reproducem un fragment de text din graiul grămostean, aparţinând subiectului Maria Saramandu, din Sarighiol de Deal. Textul apare în *Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale. Glosar* (Saramandu 2007: 232):

[şi-óli cári lį duţę́á?]
óli fūdę́á ãhórʸa / óli fūdę́á pripádę / cu picurárlį // ş́-avę́á picurárʲ cu câń / şi z◡duţę́á pit múnţâ / ş́-avę́á cắlʲurlę-a lor li ştęa // şi fumélį cu cálʲi triţę́á pi álti cắlʲurʲ //

[şi cine ducea oile?]

BDD-A30951
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:56:04 UTC)

[oile mergeau repede / oile mergeau pe jos / cu cioban // ciobanii aveau câini / şi se duceau în munți / şi îşi aveau drumurile lor ştiute // şi familiile mergeau cu caii pe alte drumuri //]

Termenul *cấne* < lat. *canis* este atestat în DDA cu sensul de ‘câine’. Papahagi dă exemple de expresii în care regăsim termenul *cấne*, pe care le şi comentează, una dintre ele fiind chiar din lumea păstorească: *gĭońĭ ş’ graşĭ ca câńĭ di Greți* ‘bravi şi graşi ca câini ai grecilor’: *reflex din viața pastorală a aromânilor: spre deosebire de cei ai aromânilor, câinii grecilor, slabi, pipernicițiși străiți de viața pastoral, nu sunt în stare să înfrunte, bunăoară, fiare sălbatice* (DDA s.v.).

Termenul corespunzător din dacoromână, care desemnează cel mai bine *cấne dit cupíe* sau *cấni di picurár*[u]*ĭ*, este cel de *câine ciobănesc*. Sensul acestuia este 1. ‘care aparține ciobanului, privitor la cioban, specific ciobanului’. 2. *câine ciobănesc* = ‘rasă de câine mare şi puternic, folosită de obicei pentru paza turmelor şi a stânii. – **Cioban** + suf. *-esc* ' (DEX s.v.).

Termenul apare şi în DELR: CÂINE [ar. câne, mr. cọni, cọini, coni, ir. căre, cåre] s.m. „mamifer carnivor, în general domestic – chien” 1535, var. câne. Lat. canis, cf. dalm., it., sd., ret., fr., occ., cat., galic., ptg. REW 1592 (apud DELR s.v.).

Pentru a ne lămuri mai bine, am căutat corespondenți şi în limbile franceză, italiană, spaniolă şi germană. Am găsit astfel: fr. *chien de berger*, it. *cane da pastore*, sp. *perro pastor*, dar şi *perro ovejero*, germ. *der Schäferhund*. Atât termenii din cele trei limbi romanice, cât şi cel din germană sunt motivați, toți desemnând corespunzător semnificatul şi se grupează după semul ‘câine ciobănesc’ şi după semul ‘câine pentru turmă’.

HARTA 645. STRUNGĂ, pl. ‘passage étroit où on fait passer les brebis une à une pour les traire’ [918]

Comentăm forma de singular de la chestiunea 918 [Pe unde ies oile din îngrăditură, una câte una, ca să le mulgi?].

S-a răspuns cu mai mulți termeni: *cărare*; *uşă*; *arâstoacă*; *pureauă*; *scam*.

cậrárẹ; *-rắrʲ* 11; *cărárẹ; -rắrur* 16; *cậrāāṇ; -rắrⁱᵘ* 24; *cậrále; -rắlʲ* 13; *cậráłă; -rắłʲ* 58

Termenul *cậrárẹ* < lat. *carraria* este specific dialectului aromân, nefiind întâlnit în dialectul dacoromân cu senul de **1.** ‘deschizătură de ieşire din țarcul oilor, portiță prin care poate trece numai o oaie’. – **2.** ‘țarc, ocol la oi’. În DDA este menționat doar cu sensul de ‘cale, drum’, la fel ca în dacoromână (DA, s.v.). În ALAR, vol. II, e atestat termenul cu sensul ‘deschizătură de ieşire din țarcul oilor, portiță prin care poate trece numai o oaie’. În aceasta constă motivarea acestui termen, care este ocurent în graiul din Cruşova, unde se vorbeşte un idiom aparte, numit „dialect mixture” (Nevaci 2013: 109–112), în graiurile insulare (graiul din Mulovişte şi graiul din Beala de Sus), precum şi în două puncte din graiul fărşerot (Corcea, Selenița).

BDD-A30951
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:56:04 UTC)

úşĕ; *úşi* 21; *úşi; ~, [*]*; *úşi*; ~ 17

Termenul *úşĕ* < lat. *ustium* şi *ostium* este prezent în dialectul aromân cu sensul de ‘deschizătură de formă regulată lăsată în peretele unei clădiri, la un vehicul, la o mobilă, pentru a permite intrarea (şi ieşirea); ansamblu format dintr-un cadru fix de care se prinde o tăblie mobilă de lemn sau de metal, care închide sau deschide această deschizătură’. Este ocurent în graiul din Nicea, dar şi în graiul grămostean din Târnova. În practica oieritului, termenul a ajuns să exprime sensul de ‘strungă’, desemnând locul prin care intră oile la muls. Şi în acest caz s-a produs o motivare a termenului în cauză.

arâstr̥ácâ; *-tr̥áţi* 39; *arâstr̨ácâ; -tóţi̯, râstr̨ácâ; -tóţi̯* 28

Termenul *arâstoacă* < lat. *rostrum* este întâlnit în dialectul aromân cu sensul de **1.** ‘deschizătură de ieşire din ţarcul oilor, portiţă prin care poate trece numai o oaie’. – **2.** ‘ţarc, ocol la oi’ în graiul pindean, în două localităţi (Perivoli, Veria). În DDA, Tache Papahagi compară acest termen cu dacoromânescul *răstoacă* < vsl. *rastokŭ*, care are sensul de ‘vârtej produs în locul unde o apă curgătoare, puţin adîncă, trece peste prund şi peste bolovani’. E puţin probabilă etimologia slavă, dacă ţinem seama că etimonul latinesc *rostrum*, prezintă semul /intrare/, care îl apropie de termenul aromân *arâstoacă*. În acelaşi timp, învelişul sonor (semnificantul) evocă semul respectiv. Acest fapt ne determină să credem că şi în acest caz este vorba de un termen motivat.

pur̥áu̯ă; *-rée* 36

Termenul *pur̥áu̯ă* este ocurent doar în graiul pindean din Aminciu. În DDA este comparat cu gr. *πουρειά* şi se face referire la termenul *por* < gr. *πόρος*, cu acelaşi sens ‘deschizătură’.

Motivarea în acest caz se explică prin semnificantul grecesc al etimonului.

scam̄ı̯u 54

Termenul *scam̄ı̯u* < lat. *scamnum* este întâlnit în graiul fărşerot din Cristalopiyi. În DDA este semnalat cu sensul de ‘scaun de piatră pe care stau păstorii atunci când mulg oile’. În dialectul dacoromân apare forma *scaun*, cu sensul ‘mobilă, cu sau fără spetează, făcută pentru a şedea pe ea o singură persoană’. Menţionăm faptul că termenul din aromână nu se mai întâlneşte în nicio altă localitate, în afară de Cristalopiyi.

În acest caz sensul motivat al termenului derivă din semul ‘scaun de piatră pe care stau păstorii atunci când mulg oile’, legându-se astfel semantic de termenul *strungă*.

Termenul *strungă* este ocurent şi în dacoromână şi este un cuvânt de origine autohtonă; cf. alb. *shtrungë*, gr. *στρούγγα*, glosat ca **1.** ‘deschizătură de ieşire din ţarcul oilor, portiţă prin care poate trece numai o oaie’. – **2.** ‘ţarc, ocol la oi’.

BDD-A30951
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:56:04 UTC)

Termenul, probabil a pornit de la cuvântul *strung*, în sensul de ‘dispozitiv care execută frecare’, fiindcă *strungă* face ca oile să treacă frecând stâlpul portiţei sau pe ciobanul care aşteaptă lângă el. Pentru semantism, cf. sp. *torno* ‘instrument care face să treacă obiectele printr-un spaţiu închis’, chiar dacă nucleul semantic al termenului spaniol este diferit. Sensul lui *strung* şi *strungă* este acelaşi de ‘lucru care roade’ şi este natural, dacă ne gândim că sursa comună este sl. *strugati* ‘a răzui’, cf. *struji*. Totuşi pentru acest cuvânt s-au propus etimoane foarte diferite. Din *a strânge* ‘a închide’ (Miklosich, Slaw. Elem., 47), dificil fonetic. – Din alb. *strungë* (Miklosich, Slaw. Elem. im Magyar, 35) e acelaşi lucru, deşi alb., în opinia lui Miklosich, depinde de *stragoń* < lat. *stringĕre*. Dintr-o rădăcină indo-europ. **strng-* (Jokl, Sb. Wien, CLXVIII, I, 89; Barič, Albanorum St., I, 105); dintr-o rădăcină **sru-* „a fugi” (Philippide, II, 735); din gr. *στενυγά* „îngustime” (Diculescu 198) sau **στρόγγα* (Drăganu, Românii în veac. IX–XIV, 60; cf. Tamás, Archiv. Europ. Centro-Orient, II, 269); dintr-o rădăcină tracică **struma* „curgătoare” (Pascu, I, 191); cf. Scriban; din lat. *ruga* contaminat cu v. germ. *stranga* (Giuglea, Dacor., II, 340–3). În general se admite că este cuvânt foarte vechi şi că din română s-a răspândit în alte idiomuri balcanice şi orientale, cf. Tiktin şi Candrea, şi Rosetti, II, 122. Uz general (ALR, I, 31). Der. *strungar*, s. m. (cioban care mână oile prin strungă); *strungăreaţă*, s. f. (răritură la dinţi; ciubăr de muls oile). Din rom. provin negreşit toate formele cu infixul *n*, ca ngr. *στρούγγα* (Meyer, Neugr. St., II, 79; Murnu, Lehnw., 43), alb. *strungë* (Meyer 418), ceh., slov., rut. *strunga*, pol. *strąga*, mag. *ezstrenga* (Candrea, Elementele, 401), ven. *strunga* (Tiktin). Formele fără infix nazal (bg. *străga*, sb. *straga*) pot proveni şi ele dintr-o formă anterioară nazalizării, cf. *strug* faţă de *strung*, sau din sl. (apud DER s.v.).

În studiul său despre terminologia păstorească din dacoromână, Alina Celac acordă un comentariu larg termenului *strungă* (Celac 2007: 55–57). Autoarea semnalează prezenţa mai multor răspunsuri pentru această chestiune în graiurile sudice ale dacoromânei: *strungă, ţarc, uşă, poartă*. Termenul *uşă*, pe care noi l-am întâlnit în două graiuri ale dialectului aromân, în cel din Nicea şi în cel grămostean din Târnova, este ocurent în mai multe puncte din Oltenia şi Muntenia, dar şi în câteva localităţi din Dobrogea.

HARTA 652. BURDUF, pl. ‘outre (de peau crue)’ [924]

Analizăm forma de singular de la chestiunea 924 [Cum îi spui la acela făcut din piele de miel, de viţel, în care se ţine brânza? Se mai poate ţine în el sare, făină?]

S-a răspuns cu mai mulţi termeni: *fu̯ale, ḱali, târvâc'ʲ.*

fu̯álę; fo.ı̯ **[m.]** 1 <lat. *follis; fu̯álį; fu̯o.ı̯*[m.] 2; *fo̯áli; fo.ı̯* [m.] 3; *fo̯álį; fo.ı̯, fu̯o.ı̯* [m.] 4; *fo̯álį* [m.] 5, 10; *fo̯áli; fo.ı̯* [m.] 6–9, 35, 39–41; *fǫ́lę; fo.ı̯* [f.] 11; *fu̯álį; fu̯o.ı̯* [m.] 12; *fǫ́le; fo.ı̯* [m.] 13; *fǫ́le* [m.] 14; [σ] *fǫ́li*. 17; *fǫ́li; fo.ı̯* [m.] 18; *fo̯álį; fo.ı̯* [m.] 19, 21-25, 29, 31; *fo̯ále; fuʎʎń* [pl.] 20; *fu̯áli; fo.ı̯* [m.] 28; *fo̯ále; fo.ı̯* [m.], *útre* 32;

BDD-A30951
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:56:04 UTC)

foĺ'ĺ; foĺ' [m.] 33; *fǫáli; foĺ', fóĺi* [neart.] [m.] 36; *fǫ́li* 37, 54; *fǫ́li; foį́* 38; *fǫáli*, [art.] *fǫálili* [m.] 49; *fǫ́lį; foĺ'* [m.] 56; *fǫ́li* 59.

Termenul *fu̯álę; foĺ'* < lat. *follis* este atestat în DDA cu varianta *foále*, **având sensul de 'sac'**. Am întâlnit această formă şi în DLR, cu sensul de **1.** 'Sac primitiv făcut din pielea unor animale'. Şi: burduf (**5**). **' 2.** (Reg; îs; îf *foi*) *Stâna foilor* 'Începere la stână în care se depozitează brânzeturile'.

Formează o arie mai mare, cuprinzând toate graiurile dialectului aromân:

– în graiul fărşerot este prezentă forma *fǫále; fuĺ'ń* cu variantele fonetice *fǫáli̯; foĺ'* [m.]; *fǫ́le; foĺ'* [m.]; *fǫ́le* [m.]; *fǫ́li; foĺ', fǫ́li; fǫ́li; foį́, fǫ́li̯; foĺ'* [m.]; *fǫ́li* formând o arie cuprinzătoare (e înregistrată în localităţi din Albania (Andon Poci, Corcea, Diviaca, Ducasi, Fier, Pleasa), R. Macedonia (Nijopole, Beala de Sus, Beala de Jos), Grecia (Gramaticova de Sus, Cândrova, Cristalopiyi).

– în graiul grămostean este prezentă forma *fu̯álę; foĺ'* cu variantele fonetice *fǫáli; foį́* [m.]; *fǫáli̯; foĺ', fu̯oĺ'* [m.]; *fǫáli̯* [m.]; *fǫáli; foĺ'* [m.]; *fǫáli̯; foĺ'; fu̯áli̯; fu̯oĺ'; fǫ́le̯; foĺ'; [σ] fǫ́li,* formând o arie cuprinzătoare (e înregistrată în localităţi din Bulgaria (Blagoevgrad, Papaceair, Lopova, Bachiţa, Bujdova, Razlog, Batac, Şatra), R. Macedonia (Cruşova, Ubovo, Târnova), Grecia (Livezi, Deniscu).

– în graiul pindean este prezentă forma *fu̯áli̯; fu̯oį́ [m.]* cu variantele fonetice *fu̯áli; foĺ' [m.]*; *fǫáli; foĺ' [m.]*; *fǫáli̯; foĺ' [m.]*; *fǫálili [m.]*; *fǫále; foĺ' [m.], útre*; *foĺ'ĺ; foĺ' [m.]*; *fǫáli; foĺ', fóĺi [neart.] [m.]*, formând o arie cuprinzătoare (e înregistrată în localităţi din Grecia precum Turia, Perivoli, Avdela, Giurgea, Xirolivad, Veria, Samarina, Palioseli, Aminciu, Cuţufleani), dar şi în Bulgaria (Poroi de Sus).

– formele *fǫáli̯; foĺ'* sunt prezente în graiurile din Nicea şi Greava (Albania).

Termenul *foále* este motivat pentru că desemnează obiectul în care se depozitează brânza, sarea sau făina şi prezintă semul 'sac primitiv făcut din pielea unor animale'.

***ḱáli; ḱeĺ'* [f.]** 44

Termenul *ḱáli; ḱeĺ'* este atestat în DDA cu forma *keále*, pl. *keĺ'ĭ* < lat. *pellis* şi este utilizat şi cu sensul de 'burduf'. Termenul este prezent în graiul pindean din Vendişte (Grecia).

Motivaţia constă în faptul că termenul *ḱáli* indică materialul din care este confecţionat burduful, adică din pielea unor animale.

Pentru o mai bună exemplificare, reproducem un fragment de text din graiul grămostean, aparţinând subiectului Maria Saramandu, din Sarighiol de Deal. Textul apare în *Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale. Glosar* (Saramandu 2007: 234):

BDD-A30951
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:56:04 UTC)

...adrá foĺ di keĺ di o̯áie̯ // li tăĺá óĺi / şi lį tundẹ́á gínį / lẹ̯-arădẹ́á / lį la / lį la la şópatu̯ / lį lo̯a fóĺĺį aéstẹ / lį la gíni / lẹ̯-adrá bărbáśĺį / ştẹ̯a cum s-lẹ̯-adârâ // ş-l-alăsá gúrâ ao̯á la gúşi / ś-lį umplẹ́á dẹ̯apo̯á di...

[...făceau foale din piei de oaie // tăiau oile / şi le tundeau bine / până la piele / le spălau / le spălau la pârâu / le luau pieile ăstea / le spălau bine / le făceau bărbații / ştiau cum să le facă // şi le lăsa o gaură la gât / şi apoi le umpleau cu...]

târvâcu̯; -vâci **[n.]** 52

Termenul *târvâcu̯; -vâci* este atestat în DDA cu forma *tîrváčŭ*, *tîrváşŭ* cu sensul de 'burduşel'. Îl compară cu alb. *torbë*, iar în privința etimologiei este incert oferindu-ne două variante, tc. *torba* şi gr. *τορβάς*, *τρουβάς*. Termenul este prezent în graiul fărşerot din Horopani (Grecia).

Termenul este motivat pentru că prezintă semul 'burduşel', mai exact un substantiv care desemnează un burduf de dimensiuni mai mici.

În DELR apare BURDUF s.n. „peritoneu; sac din piele netăbăcită – peritoine; outre" 1561 (antrop. Burduh), var. *burduc*, *burduh*, *burduj*, *burduş*, *burduv*. Et. nes., probabil < tăt. *burduk* „vas pentru vin", ucr. *burdjuk*, *burdjuh* O. Densusianu, GS, 1, 1923, 349 // Probabil el. de substrat, cf. alb. *burdhë* „sac" Brâncuş, VA, 135; cf. pol. *brzuch* „pântece", ceh. *brĭch(o)*, rus. *brjucho* CDED II 23–24; cf. *borț*, *burtă*, TDRG; *borh-*, cf. *bort* CDER 1029; et. nec. DA, DEX (apud DELR s.v.).

Termenul *burduf* este definit în MDA astfel: **burduf** sn [At: LB / V: bor~, borduş, -duh, -duj, -duş, (reg) -duv, -tuc} -rtuş l Pl: -uri, (rar) -e / E: net] (Reg) 1. 'Peritoneul animalelor'. 2. 'Vezica bovinelor'. 3. (Pex) 'Pielea vezicii animalelor, care servea drept geam'. 4. 'Stomac'. 5. 'Sac primitiv confecționat din stomacul animalelor, folosit la păstrarea alimentelor'. 6. 'Pungă laterală atașată la șa.' 7. 'Parte a cimpoiului care se umflă cu aer'. 8. (Pex) 'Cimpoi'. 9. (Pex) 'Foale'. 10. (Pan) 'Pântece mare'. 11. 'Partea convexă a semilunii'. 12. 'Cutia de lemn a instrumentelor cu coarde, care produce rezonanța tonului'. 13. 'Copil mic' (MDA s.v.). Brâncuş a încadrat acest lexem în categoria cuvintelor autohtone probabile. El propune spre analiză mai multe etimoane care ar sta la baza termenului *burduf*, dar consideră că alb. *burdhë* este cel mai potrivit.

Unul dintre sensurile atestate în MDA este cel de 'foale', termen ocurent nu numai în dacoromână, ci şi în aromână. Sensul lui este același în ambele dialecte: 'Sac primitiv făcut din pielea unor animale Si: burduf (5)'. 2 (Reg; îs; îf foi) '*Stâna foilor* încăpere la stână în care se depozitează brânzeturile'.

3. CONCLUZII

În analizele şi comentariile noastre din această lucrare, am remarcat că toți termenii avuți în vedere permit interpretări din perspectiva motivației. O parte

BDD-A30951
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:56:04 UTC)

dintre aceştia suportă analiza din perspectiva semnificantelor, în sensul că între învelişul sonor şi semnificat există un raport motivaţional.

Legătura naturală dintre semnificat şi semnificant nu s-a opacizat. Este cazul cuvintelor *cârléję* (‘căpuşă’), *caş ̡ dúlți* (‘caş’), *cắne dit cupíe*, *cắnę di picurár ̡* (‘câine ciobănesc’), *cărare* (‘strungă’) etc. Pe de altă parte, la alţi termeni, relaţia motivaţională nu se referă la legătura naturală dintre semnificat şi semnificant, ci la legătura dintre un sem al sememului respectiv cu o altă formă cu sens identic sau foarte apropiat. Exemple din această categorie, analizate supra, sunt: *ḱali, târvâc ̡* (‘burduf’), *úşă*; *arâstoácă*; *pureáuă*; *scam* (‘strungă’), *cățămór* (‘căpuşă’).

În urma încercărilor noastre în acest studiu, se conturează şi se accentuează ideea că interpretarea motivaţională a sensurilor cuvintelor şi a relaţiilor semantice dintre acestea va constitui de acum înainte o metodă binevenită de analize lexicale.

BIBLIOGRAFIE

Brâncuş 1983 – Grigore Brâncuş, *Vocabularul autohton al limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983.

Celac 2007 – Alina Celac, *Terminologia păstoritului în graiurile dacoromâne sudice*, Academia Română, Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2007.

Dalbera 2006 – Jean-Philippe Dalbera, *Des dialectes au langage. Une archéologie du sens*, Honoré Champion Éditeur, Paris, 2006.

Dima 2013 – Emanuela Dima, *Terminologia păstorească moştenită în limba română*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2013.

Moroianu 2016 – Cristian Moroianu, *Motivarea formală a relaţiilor semantice. Sinonimia analizabilă*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2016.

Nevaci 2013 – Manuela Nevaci, *Identitate românească în context balcanic*, Bucureşti, Editura Muzeului Naţional al Literaturii Române, 2013.

Papahagi 1979 – Tache Papahagi, *Mic dicţionar folkloric*, Bucureşti, Editura Minerva, 1979.

Russu 1970 – Ioan Iosif Russu, *Elemente autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez*, Bucureşti, Editura Academiei, 1970.

Saramandu 2007 – Nicolae Saramandu, *Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale. Glosar*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2007.

Saramandu/Nevaci 2013 – Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, *Sinteze de dialectologie română*, Bucureşti, Editura Universitară, 2013.

Saussure 1998 – Ferdinand de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, Iaşi, Editura Polirom, 1998.

SURSE

Atlasul lingvistic al dialectului aromân, vol. II, [Nicolae Saramandu, în colaborare cu Manuela Nevaci], Bucureşti, Editura Academiei Române, 2019 (sub tipar).

Atlasul lingvistic al dialectului aromân, vol III – în manuscris [Nicolae Saramandu, în colaborare cu Manuela Nevaci], Editura Academiei Române, Bucureşti.

DA – *Dicţionarul limbii române*, sub conducerea lui Sextil Puşcariu, tomul I, partea I: *A–B*, Academia Română, Întocmit şi publicat după îndemnul şi cu cheltuiala Maiestăţii Sale Regelui Carol I, Bucureşti, Librăriile Socec & Comp. şi C. Sfetea, 1913; tomul I, partea II: *C*,

BDD-A30951
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:56:04 UTC)

Academia Română, Întocmit şi publicat după îndemnul şi cu cheltuiala Maiestății Sale Regelui Carol I, Bucureşti, Tipografia Ziarului „Universul”, 1940; tomul I, partea III, fascicula I: *D–De*, Academia Republicii Populare Române, Bucureşti, Universul, Intreprindere Industrială a Statului, 1949; [fascicula II: *De–Desțina*; şpalt, 1948]; tomul II, partea I: *F–I*, [de fapt: *I/Î*], Academia Română, Întocmit şi publicat după îndemnul Maiestății Sale Regelui Carol I, Bucureşti, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1934; tomul II, partea II, fascicula I: *J–Lacustru*, Academia Română, Întocmit şi publicat după îndemnul Maiestății Sale Regelui Carol I, Bucureşti, Tipografia Ziarului „Universul” S. A., 1937; tomul II, partea II, fascicula II: *Ladă–Lepăda*, Academia Română, Întocmit şi publicat după îndemnul Regelui Carol I, Bucureşti, Tipografia Ziarului „Universul” S. A., 1940; tomul II, partea II, fascicula III: *Lepăda–Lojniță*, Academia Republicii Populare Române, Bucureşti, Tipografia Ziarului „Universul” S. A., 1944–1945.

DAR/FSR – Renata Topciu, Luan Topciu, Ana Melonashi, *Dicționar albanez-român. Fjalor shqip-rumanisht*, Iaşi, Bucureşti, Editura Polirom, 2003.

DBR/БРР – Daniela Stoianova, *Dicționar bulgar-român,* Sofia, 2008.

DDA – Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general şi etimologic,*ediția a doua augumentată, Bucureşti, 1974.

DELR – *Dicționarul etimologic al limbii române*, vol. I, *A–B*, 2011, vol. II, *C*, partea I, *Ca–Cizmă*, 2015, partea a II-a, Clac–Cyborg, 2018, Bucureşti, Editura Academiei Române.

DEX – *Dicționarul explicativ al limbii române*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1998.

MDA – *Micul dicționar academic*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.

Universitatea din Bucureşti
Str. Edgar Quinet nr. 3–5

BDD-A30951
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:56:04 UTC)